

Strid om Fruestole i Vennebjerg Kirke.

Ved C. Klitgaard

(med velvillig Understøttelse af Carlsbergfondet).

I det sydlige Hjørne af Skallerup Sogn tæt ved Grænsen mod Vennebjerg Sogn ligger Hovedgaarden *Villerup*, som fra sidste Halvdel af 1400erne ejedes af Familien Smalsted. Da *Henrik Ottesen Smalsted* var død o. 1620 og var barnløs, solgte hans Enke *Dorte Friis* 1626 *Villerup* til *Claus Kaas* til Øland i Ty, som 1629 skødede den til sin Datter *Berete Kaas'* Ægtefælle *Hans Wulff Unger*, der døde 1665.

Unger var født i Steyermark paa Godset Optog 1596, blev Officer i Tyskland, men ca. 1626 gik han i dansk Tjeneste og deltog i Slaget ved Luther am Barenberg 1626. Da de kejserlige Tropper faldt ind i Jylland 1627, blev han taget til Fange af dem, men kom fri¹⁾ og opholdt sig under den fjendtlige Besættelse paa en Gaard *Blæsbjerg* i Vennebjerg Sogn, der hørte under *Villerup* og var bortfæstet til en *Jens Mortensen*, som med Hustru og Børn forlod Gaarden, hvor der ogsaa var indlagt en fjendtlig Rytter. Efter Krigen rejste *Søren Jensen* i *Hjørring*²⁾ Tiltale mod Unger for hans Forhold paa Gaarden. *Jens Mortensens* Enke, der nu —

¹⁾ Personalh. Tidsskr. 10. IV. 69.

²⁾ Hans Søn *Jens Sørensen Blæsbjerg* blev Skudehandler i Knolde i Skallerup og havde stor Efterslægt (Fam. Sand).

1632 — boede i Nørlev, med flere vidnede, at Unger kom til Gaarden at bo i Fjendernes Tid¹⁾, og da tog han der 4 Køer, 1 Gulv Rug paa 6 Læs, 1 Gulv Foder med 6 Læs i, 3 Bistokke, 5 Kobbergryder, 2 Staalgryder, 5 Kister, hvoraf 1 af Egetræ, 2 Ølkar, 1 Staalharve, 1 Bagplov, 2 Øltønder, 2 Standtønder, 2 Lysestager, 1 Messingbækken, 1 Kobberpande, Sengeklæder m. v., og Søren Jensen mente, at Unger burde skaffe det tilbage igen eller lide Tiltale. Hertil svarede Ungers Fuldmægtig, at Unger havde handlet med Ritmesteren, som laa i Hjørring²⁾, og havde betalt ham for de 4 Køer³⁾. Sagen blev derefter opsat i 14 Dage, og 20. Febr. begærede Søren Jensen Dom over Unger. Ungers Fuldmægtig oplyste ogsaa nu, at Unger havde købt Køerne af Ritmesteren og havde betalt dem med Penge samt en Guldring med Diamant i.

Det andet Gods, som han tiltaltes for, havde Jens Mortensens Hustru Karen Andersdatter og deres Børn (Morten, Maren, Agitta, alle i Nørlev, og Søren i Hjørring) udtaget af Blæsbjerg i hans Fraværelse, og de havde nedhugget Løsholter og Baand og slaadet Rollingens Vægge ud, saa den kort efter faldt ned, og Fuldmægtigen mente, at de burde staa Unger til Ansvar herfor. Hvad Rytteren i Blæsbjerg havde ødt eller bortført, kunde Unger ikke gøres ansvarlig for, og Jens Mortensen eller hans Arvinger havde ikke overgivet noget til Unger til Forvaring. Han mente ogsaa, at hvis Jens Mortensen og Familie var blevet i Blæsbjerg, havde han vel beholdt sit Bo ved Magt, da han var en formuende Mand paa Penge og Gods, — hvad jo ogsaa det borteblevne Løsøre vidner om.

¹⁾ Antagelig i Efteraaret 1627.

²⁾ Han hed Schierstedt.

³⁾ Vennebjerg Herreds Tingbog 6. Febr. 1632.

Endvidere protesterede Fuldmægtigen mod de Vidner, der havde erklæret sig i Sagen, thi det var salig Jens Mortensens Enke og Børn og altsaa vildige Vidner.

Der ses ikke at være faldet Dom i Sagen; den blev atter opsat i 14 Dage, men forekommer ikke paany i Tingbogen.

Endnu før Fredsslutningen 17. Maj blev Hans Wulff Unger 9. Maj 1629¹⁾ gift med *Berete Kaas*, og Brylluppet stod paa Claus Kaas' Gaard Strandet. 1631 var Unger hjemme i Steyermark for at faa sit Adelskab dokumenteret, idet en Bønde i Nørre Mølle i Skallerup, med hvem han førte Proces, ikke vilde anerkende det, og Unger ophængte derefter sin og Hustrus Ane-tavle i Skallerup Kirke, hvor den endnu hænger²⁾. 1634 fik han dansk Adelspatent, da han havde giftet sig med en dansk Adelsperson.

Da Unger ved sit Ægteskab kom i Besiddelse af Villerup, bosatte Ægteparret sig her, og Unger lod Blæsbjergs Bygninger, der som foran nævnt var stærkt medtaget under Krigen, nedbryde og lagde Jorden til Gaarden samt 2 nærliggende Bol i Vennebjerg Sogn ind under Villerup, hvis Bygninger han fornyede med Materiale fra de nedbrudte Steder³⁾.

Der var nu to adelige Herskaber, som søgte Vennebjerg Kirke, nemlig Herskabet paa Overklit i Vennebjerg Sogn og Herskabet paa Villerup. Denne Gaard laa ganske vist i Skallerup Sogn, men havde nærmest til Vennebjerg Kirke, og Herskabet søgte vel af denne Grund sidstnævnte, hvor det havde taget de øverste Kirkestole i Besiddelse, hvad vel let kunde ske, da

¹⁾ Klevenfeldt har 9. Maj, Unger siger selv 19. Maj, hvilken Forskel maaske skyldes Kalenderforandringen 1700.

²⁾ »Vends. Aarbøger« 1921. S. 115.

³⁾ Vennebjerg H. Tbg. 30. Jan. 1643.

der fra ca. 1580 til ca. 1625 næppe boede adeligt Herskab paa Overklit, idet den var bortfæstet til Bønder.

Men da der kom adeligt Herskab paa Overklit ca. 1625, opkom der Strid om Kirkestolene her, særlig Kvindestolene.

18. Sept. 1626 vidnede Simon Jakobsen i Stade i Vennebjerg Sogn paa Vennebjerg Herreds Ting og efter Landstingsstævning, at han mindedes i 50 Aar — altsaa fra ca. 1576 —, og da havde Claus Kaas til Villerup og hans Formand (∴ Henrik Ottosen Smalsted) haft deres Stolestader øverst i Vennebjerg Kirke, de »gode Mænd« (∴ Adelmænd) paa Karlesiden og deres Fruer øverst paa Kvindesiden, og deres Piger havde staaet i Stolen bag ved Fruens Stol hos de andre i denne Stol. De, som havde boet i de 3 Byggesteder paa Villerupgaards Mark, havde haft Stolestade i Vennebjerg Kirke, var gaaet til Sakramente der og havde svaret Ydelse til Kirken som andre Sognemænd¹⁾. 4 andre Mænd vidnede det samme.

Forinden vi gaar videre, skal forudskikkes følgende: 1577 solgte *Niels Iversen Juel* til Eskær *Overklit* til *Daniel Bildt* til Abildgaard i Hvetbo Herred og Næs i Norge, og hans Søn *Otto Bildt* til Næs ejede den ca. 1616. Han blev 1590 gift med *Inger Jespersdatter Vogensen* af Hæstrupgaard, og med deres Datter *Blanceflor Bildt*, f. o. 1595, d. 1667, kom *Overklit* til hendes Ægtefælle *Christoffer Kaas*. Denne var født 1601 som Søn af Gjord Kaas til Taarupgaard, som avlede denne Søn med sin Fætter Niels Kaas til Starupgaards Enke Birgitte Rosenkrantz, og da et saadant Elskovsforhold i Datiden ansaas for Blodskam, blev Fru Birgitte henrettet 1603, medens det lykkedes Gjord Kaas at flygte

¹⁾ Vennebjerg Herreds Tingbog 16. Jan. 1643.

til Udlandet, hvorfra han først 1616 kom tilbage og da blev grebet i Han Herred og henrettet.

Christoffer Kaas var Officer og fik 1628 Bestalling som Kaptajn ved Landfolket; han døde ca. 1656. Hans Ægteskab med Blanceflor Bildt fandt antagelig Sted ca. 1625, og ved den Tid synes Ægteparret at have bosat sig paa Overklit, der indtil da havde været beboet af Bønder; men da det stedse er Blanceflor Bildt, der optræder i Retssager som Herskab paa Overklit, har Christoffer Kaas formodentlig sædvanligvis opholdt sig andetsteds. Ægteparret havde kun Datteren *Inger Kaas*, som 1643 sammen med Moderen var indstævnet for Vennebjerg Herreds Ting. Hun blev gift o. 1660 1° med *Laurids Lunov*, f. 1622, d. 1665, der med hende fik Overklit, og som ligger begravet i Vennebjerg Kirke, gift 2° o. 1675 med *Jens Hvas* til Gærumgaard, f. 1650, d. efter 1703. De solgte 1686 Overklit, og 1686 og senere (1698) boede de paa en middelstor Bondegaard i Vennebjerg By¹). Fru Inger Kaas levede endnu 1698. Hun og Jens Hvas maatte i hele deres Tid kæmpe med Armod.

Da *Blanceflor Bildt* og *Christoffer Kaas* ca. 1625 bosat sig paa Overklit, gjorde hun som Sognets eneste adelige Kvinde Krav paa den øverste Kvindestol i Vennebjerg Kirke, men som foran nævnt vidnede Simon Jakobsen i Stadegaard m. fl. 18. Sept. 1626, at Villerup Herskab havde haft denne Stol i 50 Aar, og Niels Mørk i Brønderup, da i Dommers Sted paa Vennebjerg Herreds Ting, Peder Olufsen i Hjørring, Anders Rugtved i Bagterp og Jens Mortensen i Blæsbjerg gjorde vitterligt, at paa nævnte Vennebjerg Herreds Ting var skikket Jens Ibsen i Lyngby paa hans Hus-

¹) I Aarene 1682—84 var Overklit bortforpagtet til en af deres Kreditorer, *Chr. Pedersen Mejling*.

bond Claus Kaas til Ølands Vegne, som fik et fuldt Tingsvidne af 8 Dannemænd, nemlig Anders Rugtved (i Bagterp), Jens Mortensen (i Blæsbjerg), Peder Jensen i Krustrup, Chr. Nielsen i Vidstrup, Oluf Madsen i Glimsholt, Chr. Jensen i Størup, Niels Pedersen i Nørum og Niels Jensen i Vennebjerg, som vidnede, at de hørte og saa, at Simon Jakobsen i Stadegaard havde aflagt det foran nævnte Vidne paa Herredstinget, og at 4 andre Mænd havde vidnet det samme¹⁾. Dommen kendes ikke, men det ses, at den kom til at gaa Fru Blanceflor imod, og hun lod sig saa 1629 lave en ny Fruestol paa Altergulvet, hvor Døbefonten stod; denne lod hun nedbryde, og den blev derefter »opmuret« igen paa andet Sted for Kirkens Penge²⁾.

Der høres nu ikke om Unighed om Kirkestolene i en Aarrække; men maaske har Biskop Anders Ringkøbing i Aalborg, der tiltraadte sit Embede 1642, krævet Fruestolen paa Altergulvet fjernet, thi dette Aar kom Fru Blanceflor atter paa Krigsstien og forlangte nu den næstøverste Kvindestol for sig, »saa hun som en Adelsperson maa nyde sit Stolestade og ikke fortrykkes af udensogns Folk«. Hun havde vist ogsaa ladet denne Stol aflaa, thi 30. Jan. 1643 udtalte Peder Thorsen i Vennebjerg paa Tinget, at han, der havde Nøglen til Kirken og lukkede op og i, ikke vidste, hvem der havde anbragt Laasen. Samme Dag mødte Jakob Nielsen i Løkkegaard i Vennebjerg Sogn paa Tinget paa Hans Wuff Ungers Vegne og havde dertil indstævnet Fru Blanceflor og hendes Datter (Inger Kaas) for

1) Vennebjerg Herreds Tgb. 23. Jan. 1643.

2) s. St. 16. Jan. og 21. Aug. 1643.

3) Ikke »Lykkegaard«. En »Løkke« var en med Grøft eller Dige indkastet Græsningsjord; jvf. Byen Løkken, der før 1678 var et ubebygget Areal kaldet Fureby Løkke liggende mellem Fureby Bæk og Lerbæk.

Spørgsmaals Besvarelse, »om den gode Frue har budt sig til enten før Fjendernes Tid (1627—29) eller efter at ville gaa i den Stol i Vennebjerg Kirke næst opad de omtvistede«, hvilket vel vil sige, den Stol bag Villerups Fruestol, hvor Villerups Piger havde Plads. For Fru Blanceflor mødte paa Tinget hendes Fuldmægtig Oluf Albrechtsen paa Overklit, der mente, at der ikke burde udstedes Tingsvidne herom, før Fruens Broder Daniel Bildt i Norge blev stævnet¹⁾.

Foran er nævnt, at der 16. Jan. 1643 var blevet fremlagt nogle Tingsvidner fra 1626 angaaende Striden om Fruestolene, men samme Dag vidnede yderligere gamle Jens Winter i Vennebjerg, at han mindedes i 60 Aar, og da søgte den Kvinde, som boede i *Blæsbjerg*, i den nærmeste Stol ved Fruestolen, og Villerups Piger stod indenfor hende, og *Overklits* Kvinder søgte samme Stol, og der, hvor Fru Blanceflor nu havde sin Stol, stod Døbefonten dengang, men Fruen lod den nedbryde, hvorefter den for Kirkens Penge blev opmuret et andet Sted.

Peder Christensen i Harreslev, der ligeledes mindedes i 60 Aar, kunde huske det samme, hvad ogsaa mange Vidner, som mindedes i kortere Aaremaal, kunde.

Før Fru Blanceflor kom til Overklit, boede der Bønder paa Gaarden. 6. Marts 1643 vidnede Anders Rugtved i Bagterp i St. Hans Sogn, at for 64 Aar siden stod en Kvinde, som boede i *Blæsbjerg*, i den næstøverste Stol og stod yderst i Stolen (d: den fornemste Plads), og kun Villerups Piger stod i Stol med hende. Den Bondekvinde, som da boede i Overklit, stod i *Løkkegaards* Stol ved Anders Rugtveds Moder og Pe-

¹⁾ Han var Fru Blanceflors ældste Broder og vel hendes Lavværg. Skrives til Hafslund i Norge og døde ca. 1664. Mærkeligt nok nævnes Fru Blanceflors Ægtefælle Christoffer Kaas ikke i Tingsvidnet.

der Christensen i Harreslevs Moder, og efter at Anders Rugtveds Fader var blevet dræbt i Overklit, lukkede hans Enke Stoledøren for Kvinden, som boede i Overklit, og saa kaldte Fruen, der da boede paa Villerup, paa Kvinden fra Overklit og sagde, at hun skulde komme op og staa i Stol hos hendes Piger, og hun stod saa i den Stol, saa længe hun var i Vennebjerg Sogn, men om Overklitkvinden havde sit rette Stolestade i Løkkegaards Stol, vidste Anders Rugtved ikke. Endvidere vidnede han, at for 64 Aar siden stod de 3 Karlfolk, som da var i Overklit, ikke i den nærmeste Stol ovenfor Kirkedøren, men i den 2. ovenfor Døren og havde det yderste Stade. Jens Winter i Vennebjerg kunde mindes det samme i 66 Aar.

1. Maj 1643 lod Fru Blanceflor paa Tinget læse Landstingsstævning af 12. April s. A. angaaende det Vidne, som Hans Wulff Unger havde forhvervet paa Herredstinget 16. Jan. s. A.

Til Herredstinget 15. Maj 1643 havde Fru Blanceflor indstævnet Anders Rugtved i Bagterp, Jens Winter i Vennebjerg, Peder Christensen og Johanne Pedersdtr. i Nørre Harreslev for det Vidne, de 6. Marts havde aflagt angaaende Stolestaderne, og endvidere havde hun indstævnet en hel Del Folk, der havde vidnet paa Herredstinget 16. Jan. s. A., idet de ikke udtrykkeligt havde vidnet, at Villerups Piger havde noget bestemt Stolestade i Kirkens næstøverste Kvindestol, men kun, at de havde gaaet inderst i den Stol. Fru Blanceflor mente ogsaa, at det ikke skulde kunne bevises, at Vennebjerg Kirke var ret Sognekirke til Villerup, hvorfor hun mente, at det aflagte Vidne burde dømmes magtesløst.

26. Juni 1643 lod Unger igen føre Vidner paa, at for 64—66 Aar siden stod Villerups Piger og Kvinden i

Blæsbjerg i Stolen nærmest ved Fruens Stol. Blæsbjerg havde stedse ligget til Villerup, og nu brugtes dens Mark og Eng under denne Gaard.

Der vidnes yderligere, at salig Henrik Ottesen (Smalsted) og hans salig Moder og Søskende og Folkene fra Villerup gik til Alters i Vennebjerg Kirke og søgte mere denne Kirke end Skallerup Kirke, i hvilken de havde deres Begravelse.

10. Juli 1643 lod Fru Blanceflor fremlægge Tingsvidne af Hvetbo Herreds Ting 1. Juli 1643, i hvilket Chr. Gregersen i Faarup vidnede, at han mindes, at i 40 Aar havde det yderste Stolestade i den næstøverste Kvindestol i Vennebjerg Kirke været ret Stolestade til Overklit, og hans Moder, salig Maren Anderdatter, søgte dette Stade i 40 Aar »ulast og ukæret«, medens hun boede i Overklit. Laust Jensen i Kaas vidnede, at han boede i Overklit i 26 Aar, og da stod hans Kone, salig Maren Gregersdatter, i nævnte Stade »ulast og ukæret«, naar hun søgte Kirken efter salig Maren Andersdatters Død. Hans Datter Karen Laustdatter fra Sønderby i Jetsmark var født i Overklit, og hun kunde mindes, at hendes Moder Maren Gregersdatter havde staaet i Stadet i 22 Aar. Chr. Gregersen i Faarup vidnede yderligere, at saa længe, han kunde huske, havde de, der boede i Villerup, ladet deres Børn kristne i Skallerup Kirke og der brugt Sakramentet og ofret »om Christtids Dage«, og de havde ogsaa deres Begravelse i denne Kirke. Hermed skulde Fru Blanceflors Paastand om, at Vennebjerg Kirke ikke var ret Sognekirke til Villerup, dokumenteres og hendes Krav paa den næstøverste Stol i Kirken for sig alene bestyrkes.

Efter at der 7. Aug. 1643 endnu engang var ført Vidner paa Vennebjerg Herreds Ting om, at Villerups Piger i 50 Aar upaaklaget havde haft Plads i den næstøverste

Kvindestol, og at Kvinden i Overklit havde staaet i samme Stol, blev Sagen optaget til Dom 21. Aug. s. A.

Ved den Lejlighed fremlagdes Tingsvidne af Vennebjerg Herred 31. Aug. 1629, i hvilket Anders Rugtved i Bagterp med flere vidnede, at i 50 Aar havde den øverste Kvindestol i Vennebjerg Kirke været til Villerup og de adelige Personer der havde brugt den alene, medens Kvinderne i Overklit og Villerups Piger havde staaet i den næstøverste. Endvidere fremlagdes Tingsvidne af Børglum Birks Ting 14. Juli 1643 angaaende, at i 50 Aar havde Overklits Kvinder søgt den næstøverste Stol i Kirken. Yderligere fremlagde Unger adskillige af de foran omtalte Tingsvidner. Fru Blanceflor fremsatte sit Krav om, at Stolen skulde høre til Overklit alene, »saa hun som en Adelsperson maa nyde sit Stolestade«, men ved Dommen blev den næstøverste Stol anset for at være fælles for Overklit og Villerup, og den gode Frue trak saaledes det korteste Straa og maatte med sin Datter gaa i Stol med Villerups Piger.

At *Christoffer Kaas* til Tider har opholdt sig paa Overklit ses af, at han 27. Oktbr. 1634¹⁾ blev tiltalt for at have jaget med 2 Mynder paa Harreslev Sogns Mark, hvor Hundene rev 3 Faar ihjel og bed andre, saa de maatte dræbes. Faarene tilhørte Sognepræsten *Peder Bertelsen* og Lars Andersen i Harreslev, og gennem Lensmandens Fuldmægtig *Anders Nielsen (Magaard)*²⁾ krævede de Skadeserstatning, hvortil *Christoffer Kaas* svarede, at han ikke skulde vogte deres Faar.

Ved samme Tid, 20. Oktbr., blev han tiltalt af *Andreas Jakobsen* i Hundeleve i Jelstrup Sogn, som Chr.

¹⁾ Vennebjerg Herreds Tgb.

²⁾ Død 1644 efter Mishandling af Svenskerne. Gravsten i Jelstrup Kirke.

Kaas havde medhandlet saa ilde lidt sønden for Overklit, saa Andreas ikke troede, at han forvandt det.

Christoffer Kaas sagde, at Andreas var kommet til Overklit med »raadende Raad og uførmet ham« (havde udstødt Trusler mod ham), og han rejste Tiltale mod Andreas for Krænkelſe af Gaardfreden. Andreas overgav sin Sag til Lensmanden paa Sejlstrups Fuldmægtig Anders Nielsen (Magaard), og Herredsfogden udmeldte derefter 2 Mænd, som udmeldte Niels Christensen i Nørre Harreslev til at gøre Ed og Tov over Andreas for Krænkelſe af Gaardfreden; men Niels Christensen svor ham fri. 10. Novbr. s. A. sagsøgte Andreas Christoffer Kaas for Tilføjelſe af 20 »Straffehug« (Saar) mere, end han før havde sigtet ham for, men for Godtfolks Forbøns Vegne frafaldt Christoffer Kaas sin Sag for Krænkelſe af Gaardfreden, og de blev saa venlig og vel forligt om al deres Trætte.

Imidlertid kunde Andreas Jakobsen ikke frafalde Kongesagen, der hørte under Lensmandens Retsomraade, og Anders Magaard krævede 8. Decbr. 1634 Christoffer Kaas idømt Bøde til Husbonden (Lensmanden), som havde antaget sig Sagen. Den blev saa opsat i 3 Uger, og imidlertid kom Julehelg, da der ikke holdtes Ret, og i Tingbogen for 1635 forekommer Sagen ikke, saa Christoffer Kaas har vel faaet den jævnet med Lensmanden uden Dom.

Det var ellers en haard Behandling, Andreas Jakobsen havde faaet, thi ifølge Synsvidne af 22. Septbr. 1634 af 4 Synsmænd, havde de set, at Manden, der laa tilsengs, havde 4 blaa Slag i Hovedet, et aabent Saar paa venstre Haand, 3 blaa Slag paa samme Haand og begge Arme, 2 blaa Slag paa højre Ben og 3 paa Ryggen. Christoffer Kaas havde skubbet ham omkuld, og Andreas havde nogle Gange tiggert for sit Liv.